

BUDAPESTI HIRLAP

Előfizetési árak: Egész évre 14 frt, félévre 7 frt, negyedévre 3 frt 50 kr., egy óra 1 frt 20 kr.

Megjelenik mindennap; hétfőn és ünnep után való napon is.

Felelős szerkesztő:

Csukási József.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., kalap-utca 16. sz.

Hirdetések díjszabály szerint.

Egyes szám ára helyben 4 kr., vidéken 5 kr.

„Pro litteris et artibus.“

Budapest, aug. 23.

(bp.) „In bello lex mihi Mars, et in pace ars mihi lex“ — felelt Bonaparte Napoleon egy polgári küldöttségnek Koblenz várában, midőn azért rimánkodtak neki, hogy a háború dacára kimélje a német városok műemlékeit. Ez a mondás jut eszünkbe, midőn egymás mellett látjuk két „osztrák-magyar kaszt“ rendjelét: a Mária Terézia katonai rend-keresztet s a Ferenc József bohém-rend (tudósok, írók, művészek) jelvényét. Amannak fölrása: „pro fortitudine“, emezé: „pro litteris et artibus“.

Amazt 140 év előtt a hadi erények jutalma gyanánt, a személyes bátorság kitüntetésére s a magasabb katonai becsvágy fejlesztésére alapította Mária Terézia a kolini győzelem napján. Szánta osztráknak s magyarnak egyaránt: közös jelvényeül az akkor még külön választott osztrák s magyar hadseregben minden kitünőségnek. Az a jelvény volt az első édesgetés, a rendalapítás az első kísérlet, hogy a két hadsereg, mely akkor még különböző egyenruhában, külön zászló alatt, vezényszóval s szervezet közt szolgált, összeolvassék egységes, utóbb közös sereggé. Az elvi egyesítés a közös becsvágy és dicsőség prokla-

mációjával, a közös vitézi rend alapításában vált ténynyé.

Politika volt az akkor, mely az egyesítés kedvéért mellőzött, nyomott vagy üldözött minden szellemi és erőnyilvánulást a hadseregben, ha e fixa idea valóításához hasznát nem vehette, — ellenben fölkarolt, kitüntetett, kegyekkel halmozott akárhány közepszerűséget, ha simult az irányadó körökhez s kardpengéjét a közös Janus-templomban áldatta meg.

A célt elérték: egységes közös sereg létezik. De milyen áron! Mennyi erkölcsi kincs veszett oda, hogy egy természetellenes közösség korcsszellemét ápolva, elnyomták, mellőzték, üldözték nemzeti közszellemünket a magyar csapatokban, felvillanyozó hatását a vész óráiban! A vesztett hadjáratok véres országútján, romemlékein megtaláljuk nyomát e politikának: Austérlitz, Wagram, Ulm, Mantua, Brescia, Isaszegh, Nagy-Sarló, Magenta, Gitsin, Sadowa egyaránt tanuskodhatnak, hogy a Mária Terézia-renddel közös seregünkben a nagy talentumok és nagy erények jutalmazására 140 esztendő alatt nem sok alkalom volt.

Pár éve, hogy egy másik kaszt: a bohém-világ számára egy másik rendjel alapított. Ezuttal az osztrák és magyar tudomány, irodalom s a művészet elvi egyesítésének furesa gondolata ra-

gyog le a „pro litteris et artibus“ érem aranybetűiről. Ha eddig voltak kitünőségei az akadémikus szakokban, széplitteraturában, képző- és zenei művészetben Ausztriának külön s Magyarországnak is külön, — jövőre egy rendjel alapszabályai kimondják s az udvarképesség formái megerősítik azt az eszmét, hogy ez alkotó szellemek munkássága egy új közös ügyet képez s remekműveik a „közös hazában“ közvagyonként jelentenek. Makart és Brahms nem osztrákok, Munkácsy és Liszt nem magyarok többé: a „pro litteris et artibus“ elve átkomponálja őket osztrák-magyarokká. Szent István napján jelent meg vagy husz ilyen közös szellemlovag kitüntetéséről az adományozó okirat: husz közül 18 idegen ur kapta meg osztrák származása mellé a felemás magyarságot, kettejük azonban hazánkfia: Than Károly és Ybl Miklós kik mostantól fogva felemás osztrákok is. Ez elközösítés erejével Ausztria igényyel bír felerészben a vegytani buvárokodások eredményére, melyekhez Than neve fűződik s igényt támaszthat mint felerészben osztrák műalkotásra, a budapesti operára, a lipótvárosi dómra s a fölépitendő budavári királyi palotára is...

Mi értelme van ez elközösítésnek a tudomány és művészet régióiban, melyek a politikától örök időnkig elkü-

A BUDAPESTI HIRLAP TÁRCÁJA

Ada-Kalé.

— A Budapesti Hírlap eredeti tárcája. —

II.

Ada-Kalé körülbelül akkora, mint a Margitsziget. A régi, Vauban előtti rendszerű erősnégnek három védelmi vonala van, tizenegy bástyával, melyeket földalatti folyosók kötnék össze. Az immár nagyon roskatag falak között mély, vizes árkok futnak végig. Két kiszögellő bástya: a limon-tabia (öböl-várad) és csengel-tabia (vasmacska-várad) a Duna fölött uralkodik. Őt kapu nyílik az erősségbe; az északi, a büjük (nagy) kapu a főbejárat. Ez előtt van a ladikok kikötője; itt ért partot az én csónakom is. A derék Mahmud kalauzul jött velem a sziget belsejébe. Mig áthaladtunk az omladozó falak szövénén, gyakran valóságos alagutak sötétségében botorkálva, nem akadt élénk ember s a révészlegény Ada-Kalé legfrissebb újdonságaival mulattatott. Sajnálkozott, hogy csak most délután jöttem, mert reggel ünnep volt a szigeten: szumet. A műezsin tizesztendő fián hajtották végre a rituális operációt, a melyet az izraeliták sietnek már a gyermek nyolcadnapos korában megeselekedni. Pompás lakomával járt ez a török keresztelő: két ürüt vágtak le, tömérdek tyukhalál történt; nines olyan saskabelű ember, a ki jól ne lakhatott volna.

Egy homályos bástyasikátorból kijutva, végre a faluba értünk: inkább is a kertek közé. Meglepett a vegetáció gazdagsága; Kis-

Azsiában jártam óta nem láttam ilyet. A déli nap heve s a mindig nedves levegő, mint tüveg ház érleli itt a szebbnél-szebb gyümölcsöt, zöldeket és veteményeket. A körte-, alma- és szilvafák galyai szinte töredeznék a bő áldás terhe alatt; a szőlőtőkék valóságos kánaáni fürtöket hordanak: a kelkáposzta, kalarabé, uborka, mintha csak az óriások országából való volna; és remekül tenyészik a két speciális török vetemény: a *patlısán* és a *bánia*, e két zölkséget, a melyekből olyan izes és egészséges táplálék kerül ki. Sok a szigeten a Catalpa és a keleti szederfa. A hova csak a szem lát, mindenütt az élettől duzzadó, dus tenyészett virul paradicsomi bőségben. Szinte keresi az ember a mesés fát is, melyen ropogós cipó és béles terem.

A kertek között kezdődik Ada-Kalé nagy utcája: egy három rőf széles sikátor, melyet vályogfalak és deszkapalánkok alkotnak. Itt-ott elrácsozott ablak az alacsony faházakon: az asszonyok lakása. E csöndes, elhagyatott utcácska mintha csak Szkutariból vagy Brüsszából került volna ide csoda révén: olyan igazi török. Csak a tisztasága nem keleties; és gazdátlan kutyák sem heverésznek hepe-hupás, de söprött kövezetén. Még száz lépés és beérünk a centrumba, a bazarba, a hol e kis szigetország egész élete pezseg. Alacsony, nyitott boltok, borbélyműhely, mely egyszersmind kávéház, félig az utcára kirakodott mézszárszék és kenyérsütő, vargaműhely, dohányos bolt, a fez vasalásához való felfordított nagy rézmozsarakkal, — akár Konstantinápoly valamelyik külvárosi zugában járnánk. A kávéház előtt gyékénykeréveteken kuporogva néma, egykedvű törökök szívják a nargilét, hallgatván a kristálypalack vizének bugyborékolását, mely olyan,

mint a macskadorombolás. Egyik sem néz a másikra s arcuk nem fejez ki semmit. Rám sem emelik a szemüket, mikor elhaladok mellettük; pedig nagyon megnézem őket, mert feltűnik ó-törökös, festői ruhájuk, melyen még semmit sem tett felemássá az európai behatás, mint a levantéban.

Egyszerre azt hallom, valamelyik boltból harsány magyar hang a nevemet kiáltja utánam. Hátra se tekintetem, mint az olyan ember, a ki azt hiszi, hogy csak a füle káprázik. Ki a manó ismerne engem ezen a török szigeten, a hol alig tíz perce, hogy vagyok, először életemben. De a következő pillanatban már elém bukkant egy nevető szőke fej, viritó piros fezzel a bubján: az én tudós pajtásom, Kunoss doktor, a török népmesék és dalok gyűjtője, a kivel sok szép napot töltöttem együtt Konstantinápolyban. Mind a ketten oly mohón kezdtük egymástól tudakolni, hogy mi az ördögöt csinálunk itt Ada-Kalén, hogy teljességgel nem derült ki semmi, a mi megfjette volna e találkozást. Jőzan eszem azonban csakhamar fölébe kerekedett a meglepődésnek: hát mit művelhetne itt egyebet a szorgalmas Kunoss-Kadri efendi, mint hogy virágokkal szedi meg magát az ada-kaléi népköltés kertjéből.

Ugy is volt: a sziget egyik legműveltebb fiatal kalmárja, Fehmi efendi, épp dalokat diktált neki saját énekes könyvéből. Egy siralmas versezetet, a mely Budavár megvételezt zengi és szítja a rossz németet, a ki kiverte a jó törököt. Fehmi efendi igen buzgón gyűjtögeti a sziget népköltését, beírja könyvébe remek szép piros és fekete rika a betűkkel; következőképpen igen drága ember a derék Kadri efendinek, a ki szivesebben talál négy

nitve vannak, függetlenek tőle s alapjaik a nemzetlétben gyökereznek, melytől elválaszthatatlanok? Képzhető-e osztrák-magyar irodalom, osztrák-magyar pikúra, szobrászat, zene? Nem-e iurcsa, hogy van egy rendjel, mely a magyarra rátukmálja az idegenekkel való közös szellemi háztartást s a magunkénak kizárólagos birását felerészben ki akarja sajátítani? Nem-e mulatságos elképzelni eddigi nagyjainkat: Kazinczyt, Kölcseyt, Vörösmartyt, vagy éppen Petőfi Sándort egy osztrák-magyar Pantheonban, egy társaságban a Gotterhalte szerzőjével?

A hadsereg egyesítésének fixa ideája a Mária Terézia-rend alapítása óta elkorcsosította a katonai szellemet, vajjon most a nemzeti génusz elközösítésére s az alkotó szellem elkorcsosítására került a sor „pro litteris et artibus?”

Nem, ehhez a kitüntetéshez a legujabb két bohém-lovagnak nem tudunk gratulálni. Egy jólelkű uralkodó személyes kegyének jele gyanánt tiszteletben kell tartani az emléktárgyat, — de a rendjelvény lehetetlen, abszurd gondolatot fejez ki, melyet rossz tanácsadók eszeltek ki s a mely törvényellenes is, mert a tudományból és művészetből legfőbb fokán új közösséget csinál, a mit a kiegyezési törvény tilalmaz.

Ha már udvarképezzé akarják tenni a hazai tudományt s művészetet, alapítson ő felsége hozzá magyar rendjelet.

Budapest, aug. 23.

Dákoromán-világ. A nemzetiségitűzők tevékenysége a nyár folyamán egy percre sem szünetelt. E tekintetben — mint levelezőnk írja — Beszterce-Naszód vármegyében is nagy sürgős-forgás észlelhető. Az egyik járás főszolgabírója, egy oláh patrióta, ez év május havában nyugdíjaztatott. Összesúgtak azonban az oláh pópák és

sor török népdalt, mint négy mázsa aranyat. Az ifjú kalmár nóta-kinestárában pedig volt egy pár száz sor. Képzhető, hogy ennek következtében az én tudós pajtásommal nem igen lehetett hosszú beszélgetéseket folytatni; csakhamar ismét belemerült Budavár ostromába.

Néhány perc múlva még egy találkozásom akadt Ada-Kalén; tudnillik önmagammal találkoztam. A borbélyműhely-kávéház falát ugyanis egy könyvomatú kép ékesíti, ábrázolva a tizenhárom magyar ifjat, a mint Abdül Kerim basának azt a bizonyos diszkardot átadja. Ez a mi híres lumpolásunk annak idején egész új ágait teremtette meg a képzőművészetnek: nyomtattak bennünket kőbe és olajba, kifermáltak gipszből és mészkalácsból. De éktelenség dolgában mégis ez a kép a legkiválóbb: híres barátom Szücs Pátri kutyafejű tatár generális rajta, én pedig (az aláírt neveimről ismertem magamra) egy Zrínyi Miklósnak öltöztetett öreg lengyel izraelita. Hanem azért a csunya képes ábrázolat arra vall, hogy az Ada-Kalé-béli jó törökök a magyart még most is megbecsülik; nem úgy, mint a konstantinápolyi hatalmas basák, a kik a magyar hölgyektől küldött tépéssel kereveteket párnáztattak ki.

Az orsovai oláh parasztra, fájdalom, nem ragad a magyar szó. Ada-Kalé törökjei azonban csaknem mind tudnak egy kicsit magyarul. A szigetet Kunoss dr. tanítványával, egy kedves, művelt ifjuval jártam be, lévén kalauzunk egy török legény. A mecset környékén két igazhívő asszony közeledett felénk, tarka leplekbe burkolózva, sűrű fehér fátyollal. Ezek voltak az egyetlen női teremtések, a kik eddig a szigeten mutatkoztak. Társam életében először látott most török asszonyt s nagyon kíváncsi pillantásokat vetett a közele-

elhatározták, hogy a nyugdíjazott ur tiszteletére fényes bankettet rendeznek; e banketten lett volna a szent ügy vértanujává felavatandó. Kéz alatt mozgalom is indult meg; aláírási ívek keringtek, hogy a begyűlt pénzen az ünnepeket valami értékes nemzeti ajándékot vegyenek. Minthogy azonban a belügyminiszter, a főszolgabíró ur kedvezményes nyugdíj ügyében még nem döntött s a kiszemelt mártírtelölt különben nem birtama tulajdonokkal, hogy az oláh-törökvések ünnepélyes proklamálására megfelelő alkalmat adott volna, a célba vett tüntetés váratlanul szelíden folyt le. A dákoromán mozgalom központja az oláh-szentgyörgyi fürdő. E fürdő Májer és Kis-Ilva községek között fekszik, a dombháti fürdő közvetlen közelében, mely a jelenlegi földművelésügyi miniszter tulajdona.

Az oláh-szentgyörgyi fürdőt az oláhok évről-évre tömegesebben látogatják. Berendezése távol áll ugyan attól, hogy a vendégeknek kellő kényelmet nyújtson; de arra annál inkább alkalmas hely, hogy ott bizalmas természetű összejöveteleket tartassanak. A vidéki oláh pópák s a naszói „minta-gimnázium tanárain kívül nagy számmal jelennek meg itt az oláhországi fiatal urak magyarországi iskolákból hazafiatlan érzelmeik miatt kiugrott kétes egzisztenciák, kik Romániában keresik üdvüket, ott alkalmazást nyerne s nyáron át ellepik az erdélyi oláhság gyülekező helyeit, hogy ésalhatatlan politikai tanácsokat becsépezzék az itteni oláh közvélemény vérkeringésébe. Hogy az itt folytatott eszmecsere a magyar államra nézve nem épen barátságos mederben folynak, az több jelenségben nyilvánul. Nem lehet tagadni, hogy az oláhság tömege mesterségesen s folyton izgatottságban tartatik. A pópák közül nem egy használja fel a szószerket a törvények ellen való nyílt izgatásra.

Vannak községek, hol a felekezeti népiszkola mellett, nagy áldozattal, községi iskola állítottatott fel s hol évek óta alig lehet abba két-három gyermeknél többet össze fogni. Az alkalmazott községi tanító pedig a szekatura válogatott nemeivel üldöztetik. Megtörtént, hogy ily iskola-ügyben községi bíró ellen fegyelmi vizsgálatot kellett indítani, mert hivatalos hatalmával legtevékenyebben akadályozza meg, hogy a községi iskolába járjanak a gyerekek. A par excellence oláh közszellem annyira erős, hogy mikor a

dökre. Mondtam neki, hogy a keleti illendőség ellen való nagy vétség a nőket erősen megnezní s e vétséget elkövetni ez egyszer nem is érdemes, mert ez a két asszonyság elég vénecske. A mire nagyot nevetett hátul a török legény; értett magyarul, sőt ki is bírta magát fejezni elég jól, mint később tapasztaltam.

Ada-Kalé lakossága különben a legtisztább, vegyületlen oszmanli vér levén, gyönyörű, erős faj; a gyermekek valóságos Murillo-angyalok, az ifjak daliák, az öregek pedig megannyi patriárka. Nyelvük az igazi régi török nyelv, némi fonetikus eltérésekkel, a melyeket én hajlandó volnék a szerb és oláh behatásnak tulajdonítani. Torokhangjaik nincsenek, a h betűt ritkán ejtik ki és a tipikus török mély s nem hallható tölük. Öltözetben nagyon konzervatívok; alig van közöttük olyan, a kin európai ruhadarab volna és nyoma sincs annak a boszantó majmolásnak, a mit a levantebeli törökök elkövetnek; hogy a Jäger-inget a kabát fölibe öltik, megmutatni az eleganciában való jártasságukat.

A sziget helyőrsége huszonöt katonára, a ki mind halálra unja magát a szerb part felé eső kis örházban. Egész délutánt töltöttem Ada-Kalén, de egyet sem láttam az utcákon; az oláh bakák naphosszat a füben hasálnak, tünyn és haszontalanul, akár csak a régi, török ágyuk, a melyek a bástyákon hevernek a dudva között. A várfalakat végigjárni nem valami érdemes; a nyugati csucsról a hegyek résén át meglátni a nyílt Dunát: a Vaskaput. Balkézt Veresorova kis állomása fehérlík a zöld parton. A régi török világ emléke egy cifra, arabos patkóivű örházacska, melynek falán még ott vannak a kacskaringós betűk, melyeket az örállásán unatkozó nizamok karcoltak oda kardiuk hegyével.

naszói középiskola igazgatóját, a legnépszerűbb vezéremberek egyikét, a Ferenc-József lovagrend keresztjével tüntették ki s a rendjel átadása nagy-ünnepségek közt történt meg, a lojális oláhság tün- tetőleg távol maradt. A köznép hangulatára pedig jellemző, hogy Uj-Radna nevű községben az erdőőr fiacskája azzal a naiv kérdéssel fordult atyjához: „mikor lesz már a nagy ölés, mikor a magyar urakat fogják ölni.” További kérdezősködés után, kiderült, hogy a gyermek az oláh fiuktól hallotta a dolgot, kik otthon szülőik körében értesülnek az ily épületes dolgok felől. Az oláh-szentgyörgyi nyári fürdőzés veszedelmesen magán viseli az oláh tulzók által évenként rendezett előre megbeszélt összejövetelek jellegét s ez összejövetelek gyümölcsei sokáig elmaradni nem fognak.

Nikolles Fedor báró, királyi biztos, Jorgovics miniszteri titkár kíséretében tegnap Temesvárra érkezett s még aznap huzamosb ideig értekezett Brankovics patriárkával. A püspöki palotában tartott ebéd után a királyi biztos és a patriárka folytatták tanácskozásait, a mi közben, a P. Lloyd értesülése szerint, a szinódust és a kongresszust illető összes tárgyi és személyi ügyekben teljes meg egyezés jött létre.

Tatisev missziója. Szófia levelezőnk megemlékezett Tatisev orosz diplomata bulgáriai utjáról. Tatisev most tért vissza Oroszországba és a bolgár kérdés megoldásának egyetlen módját a Stambulovval való kibékülésben látja. A lapok közül eddig csak a *Szvet* támogatja Tatisevet.

FŐVÁROSI ÜGYEK.

Budapest, aug. 23.

— **A negyedik dunahid.** Beniczky Ádám és Gerenday Györgynek ama folyamódványát, melyben az eskütétől a budai lánchíd föig, a Dunának az eskütér és a Rudas-fürdő közt leendő áthidalásával építendő villamos vasutvonalra engedélyt kérnek, továbbá Heinrich Kálmán dr. és Heider Hugó építési vállalkozónak a negyedik dunahid építésére vonatkozó beadványát a kereskedelemügyi miniszter a minap hozzászólás végett a fővároshoz küldte le. Miután a főváros még jelentést nem tett, a miniszter ma felszólította, hogy a jelentést mielőbb terjessze föl.

— **Népszámlálás Budapesten.** A legközelebbi népszámlálás előkészítése ügyében tegnap délelőtt Gerlőczy Károly helyettes polgármester elnöklése alatt értekezlet volt. Az értekezlet abban álla-

Visszatérve a faluba, Kadri efendit, ezt a szorgalmas méhet, már megrakodva találtuk a poézis virágainak porával, a melyet ő majd mezzé fog változtatni az akadémiái füzetek sejtjeiben és — ez ugyan tönkre teszi a méh metaforáját — buzzgón alkudozott aranyos török papucsokra meg selyemkendőkre. Ez áruk mind Konstantinápolyból kerülnek Ada-Kaléra, mely szabad rév, vagy hogy a rossz közjogi műszóval mondjam, vámkülzet. E szigeten nincs finánc; szabad oda bevinni mindent, még dohányt is. A dohányt Bulgáriából hozzák és természetesen minden szála csempészet. Tehát kitűnő és semmi atyafiságban sincsen a gyalázatos szeméttel, a melyet a bolgár monopólium drága pénzen árul. Ada-Kalé derék lakói különben kifele is eleget csempészenek s mint maguk a magyar pénzügyőrök mondják, a hatóságok türik a dolgot, mert a jó törökök ebben sem lépik át a tisztesség határait soha. Legfőbb ambíciójuk — hogy őket a magyarok finácoknak fogadják föl. (Epp oly romantika ez, mint mikor Rózsa Sándor komiszáros akart lenni.)

Míg a kávéház előtt ittuk a jó fekete levest, elérkezett a harmadik imádság ideje s a régi barok templomból lett mecset tetején levő kis faerkélyen megszólalt a müezzin éneke. Ezt az emberi harangszót a keleti nagyvárosokban elnyomja az utcák zaja; itt azonban e csöndes szigeten, a hol nincs egyetlen kocsi sem, minden tért behat a mélabusan csengő ezán. Végigregzeg a zöld kertek fölött a vontatott hajje! hajje! (jertek, jertek), szárnyal a vizeken az Allah-ü-ckber! és még a betegek ágyához is elhallatszik a hitvallás, hogy nincs Isten az egy Istenen kívül. Elmentünk mi is a mecsetbe; és meglepett benne a disz; a szép régi keleti szőnyegek, a korán-versekkel ékesen teli írott falak, a kristály-lámpák,